

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
The Journal of International Social Sciences

Cilt: 28, Sayı: 2, Sayfa: 269-286, TEMMUZ – 2018

Makale Gönderme Tarihi: 02.05.2018 **Kabul Tarihi:** 16.07.2018

EMILE DURKHEIM ÜZERİNDEN MORDECAI M. KAPLAN'I OKUMAK: DİN KAVRAMI VE KOLEKTİF BİLİNÇ¹

*Reading Mordecai M. Kaplan Through Emile Durkheim: Religion Concept and Collective
Consciousness*

İbrahim Ethem AYDIN²

ÖZ

Bu makale, XX. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan Yahudilikte Yeniden Yapılanma Hareketi'nin kurucusu olan ve Yahudiliği, Yahudi toplumunun dini medeniyeti olarak gören Yahudi düşünür, sosyolog, filozof Mordecai M. Kaplan'ın (1881-1983) Fransız sosyolog Emile Durkheim'den (1858-1917) etkilendiği yönleri inceler. Kaplan da birçok bilim ve fikir adamı gibi, sosyolojinin bir bilim haline gelmesinde önemli katkılar sağlayan Durkheim'in özellikle din alanında yaptığı çalışmalarından yararlanmıştı.

Kaplan, Durkheim'in özellikle din kavramı, Tanrı, kutsal ve kolektif bilinç fikirlerinden etkilenmiştir. Kaplan'a göre, din esasen sosyal bir fenomendir. Dinin hakikatini kavramak, çalışma tarzını gözlemlemek ve gelişimini takip etmek için bazı sosyal gruplar içinde işleyişini incelemek gerekir. Dini toplumun bir ürünü olarak kabul eden Kaplan, dininin toplumsal tezahürü olarak iki kavrama işaret etmektedir. Bu kavramlardan birincisi Tanrı, diğeri de kutsaldır. O, Tanrı'yı dini tecrübenin merkezine yerleştirmektedir. İnançın temeli onun "God-idea" dediği "Tanrı-fikri"ne dayanır. Kaplan, Durkheim gibi her dinin özünde kutsal duygusunun yer aldığını savunur. Kutsalın karşılığı "yüce değerdir." Kaplan'a göre, zaman içinde insanlar ve tüm toplumlar belli nesnelere, varlıklara, kişilere ve fikirlere bir dokunmazlık statüsü verme eğiliminde olabilir. Kaplan'ın Durkheim'den ilham aldığı en önemli hususlardan biri de Durkheim düşünce sisteminde yer alan ve bir toplumsal güç olarak kabul edilen kolektif bilinç kavramıdır. Kaplan'a göre din bütün sosyal gruplarda var olan canlı bir enerjidir. Kaplan için, kolektif bilinç denilen bu toplumsal enerji Yahudi toplumunun yaşam şeklidir.

Anahtar Kelimeler: E. Durkheim, Mordecai M. Kaplan, Din, Tanrı, Kutsal, Kolektif Bilinç

ABSTRACT

This study investigates the ways in which Mordecai M. Kaplan (1881-1983), a Jewish thinker, sociologist and philosopher, who was the founder of Reconstructionist Judaism Movement having emerged in USA in the XXth century and who considered Judaism as the religious civilization of the Jewish society, was influenced by French sociologist Emile Durkheim (1858-1917). Like many other scientists and thinkers, Kaplan also particularly benefited from Durkheim's religious studies who contributed to the process in which sociology became a scientific branch.

Kaplan especially inspired from Durkheim's opinions such as religion concepti, God-idea, sacred and collective onsciousness. For Kaplan, religion is primarily a social phenomenon. To grasp its reality, to observe its workings and to further its growth we must study its functioning in some social group. According to him, religion is product of community. Kaplan points out two concepts as the social manifestation of religion. **One of them** is The God-idea, the other is sacred. He places God in the center of religious experience. For him, faith is based on God-idea. Kaplan, like Durkheim, argues that the essence of every religion depends on the sacred emotion. The sacred means to supreme value. People and all community may

¹ Bu çalışma, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimler A.B.D. Dinler Tarihi Bilim Dalında devam etmekte olan "Mordecai Menahem Kaplan ve Yahudilikte Yeniden Yapılanma Hareketi" adlı doktora tezinden üretilmiştir. Daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamıştır.

² Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri/Dinler Tarihi Bilim Dalı Doktora öğrencisi, ELAZIĞ, e-posta: ethemaydin47@gmail.com

tend to give the supreme value to particular objects, assets, persons and opinions in the time. One of the most important aspects of Kaplan's inspiration from Durkheim is collective consciousness which is considered as social power in Durkheim's thought system. According to Kaplan, religion is living energy style which exists in all community. For him, this social energy called collective consciousness is the way of life of Jewish society.

Keywords: E.Durkheim, Mordecai M. Kaplan, Religion, God, Sacred, Collective Consciousness

I. Giriş

Mordecai Menahem Kaplan³ (1881-1983) modern dönemde ortaya çıkan “Yahudilik’te Yeniden Yapılanmacı” (The Reconstructionist Movement) hareketinin kurucusudur. Ortodoks anlayış ile teolojik ayrılığa düştükten sonra antropoloji, ahlak, tarih, felsefe, sosyoloji ve teoloji gibi farklı alanlardan faydalanarak yeni felsefesinin temel görüşünü ortaya koymuştur. Ona göre Yahudilik bir din değil; Yahudilerin inancı içinde ortaya çıkıp gelişen bir medeniyettir. Bu yeni Yahudilik tanımının Amerika’daki çeşitli Yahudileri birleştiren bir niteliği vardır.⁴ Kaplan’ın Yahudiliği yeniden tanımının dayanaklarından biri de onun yaşadığı dönemde din, tanrı, inanç ve kutsal kavramı hakkında yapılan ilmi çalışmalar neticesinde elde edilen bir takım yeni bilgi ve bulgular olduğu söylenebilir. Özellikle XX. Yüzyılın başlarında Yahudi asıllı Fransız sosyolog Emile Durkheim’in (1858-1917) Avusturyalı ilkel kavimler üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda ortaya attığı bazı yeni bilgi ve bulguları ihtiva eden meşhur eseri “*Formes elementaries de la Vie religieuse/Dini Hayatın İlkel Biçimleri*”⁵ ilmi çevrelerde tartışılmış ve dönemin birçok sosyolog, teolog, dinler tarihçisi ve filozofları için bir esin kaynağı olmuştur. Tam da o dönemde fikri çalışmalarına başlayan Kaplan’ın düşünce dünyası ve çalışmalarıyla ilgili yapılan birçok araştırmanın varlığı bilinmektedir. Ancak inceleyebildiğimiz kadarıyla Kaplan’ın Durkheim’den etkilendiği yönleri derli toplu ortaya koyan bir çalışma yapılmamıştır. İşte bu araştırmamızın amacı Kaplan’ın Durkheim’den esinlendiği yönleri ve hususları ana hatlarıyla ortaya koymaktır. Böylece, yapılan literatür araştırmasında ortaya çıkan bu alandaki boşluğu doldurarak bu alana katkı sağlanmaktadır. Araştırmamızın ana kaynakları Kaplan’ın ve Durkheim’in temel eserleridir; yöntemi ise karşılaştırmalı ve deskriptif metottur.

Kaplan, 1881’de Ortodoks Yahudi bir ailenin içinde Doğu Avrupa’da, Litvanya’nın Sventzian adlı kasabasında doğdu. 1890’da çok küçük bir çocuk olarak Amerika’ya geldi. Babasından Ortodoks Yahudi kaynakları okuyarak din eğitimine başladı ve ilk eğitimini temel din eğitiminin verildiği Yeshivat Etz Chaim’da aldı. 1902’de “*The Jewish Theological Seminary*”den mezun oldu.⁶ Bir Ortodoks rabbi olarak hahamlık kariyerine başladı.⁷ Din eğitimi yanında aynı zamanda

³ Mordecai Menahem Kaplan’ın biyografisini en esaslı, ciddi ve ayrıntılı olarak çalışan araştırmacı, Kaplan ile bizzat görüşüp bilgi alan Mel Scult olmuştur. Kendi ifadesiyle yaklaşık olarak yarım asrı Kaplan üzerindeki çalışmalarla geçiren Mel Scult’ın “*Judaism Faces The Twentieth Century: A Biography of Mordecai M. Kaplan*” adlı eseri, Kaplan’ın hayatı hakkında en temel başucu kaynağıdır. Bu bakımdan hayatı ve fikriyatı için daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mel Scult, *Judaism Faces The Twentieth Century: A Biography of Mordecai M. Kaplan*, Wayne University Press, Detroit 1994.

⁴ Rober M. Seltzer, “Kaplan and Jewish Modernity”, *The American Judaism of Mordecai M. Kaplan*, Edited by Emanuel S. Goldsmith, Mel Scult, and Robert Seltzer, New York 1990, 1-2.

⁵ 1912 yılında çıkan ve konumuz ile doğrudan doğruya ilgili olan bu eser Türkiye’de ilk önce Hüseyin Cahid Yalçın tarafından 1924 yılında Din Hayatının İbtidai Şekilleri adıyla tercüme edilmiştir. (Emile Durkheim, Din Hayatının İbtidai Şekilleri, trc. Hüseyin Cahid, İstanbul, 1924, I.cilt 456; il. 408.). Ayrıca 2005’te Fuat Aydın tarafından “Dini Hayatın İlkel Biçimleri” ismiyle yeniden Türkçe’ye çevirilmiştir. Eser, İngilizce’ye de iki kez çevirisi yapılmıştır. Her ikisinde de eserin adı “The Elementary Forms of the Religious Life” şeklinde çevrilmiştir. Eserinin ilk İngilizce çevirisi olan Joseph Ward Swan tarafından yapılan ve The Elementary Forms of the Religious Life, T.T., New York 1913’de yayınlanan metnin Colier Books, New York 1969 baskısıdır. En son İngilizce çeviri, Karen E. Field tarafından yapılarak, Emile Durkheim, The Elementary Forms of Religious Life, translated and with an Introduction by Karen E. Fields, The Free Press, New York 1995, lxxiii+448+ index, şekliyle okuyucuya sunulmuştur. Biz bu çalışmada Karen E. Field’in yaptığı İngilizce çeviri metnini esas almaktayız.

⁶ Yeshivat Etz Chaim Yiddish denilen Aşkenaz dilinde geleneksel usullerle geleneksel Ortodoks Yahudilik eğitimi veren bir ilkokuldur. The Jewish Theological Seminary, Amerika’da Conservative (Muhafazakar) Yahudiliğin temel eğitim ve dini merkezidir. 1887 yılında New York’ta kurulmuştur. Yahudiliğin akademik çalışma ve araştırmalarını yapan önde

modern eğitimin verildiği New York City College'e devam etti ve 1900 yılında buradan mezun olduktan hemen sonra Kolombiya Üniversitesi'nde master programına kayıt yaptı. 1910'ların sonunda Amerika'daki Yahudi yaşamının yeniden uyanışı için çağrıda bulunan "The Menorah Journal" da bir dizi makale yayınlamaya başladı. Yahudiliği nasıl ayağa kaldırılacağı ile ilgili vizyon ve fikrini tanıtan "reconstruction" (yeniden yapılanma) kelimesini kullandı, 1922'de Ortodoks cemaatinden ayrılarak, Türkçe'ye "Yahudi İlerleme Topluluğu" olarak çevrilebilecek "The Society for the Advancement of Judaism"ı kurdu. Bu topluluk yeni bir ibadet tarzını denemeye başlayarak, geleneksel dua ve ayin metinlerinin bir kısmının atılması gerektiğini ileri sürmüştür. Aynı şekilde bu dönemde Kaplan, Amerika'nın değerlerinden olan eşitlik ilkesiyle çatıştığı gerekçesiyle Yahudilerin seçilmiş insan olduğu anlayışını ret etmiştir. O, Yahudiliğin Amerikan değerleri ve demokrasi idealiyle uyumlu olacağı bir şekilde yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç olduğunu ısrarla belirtmiştir.⁸

Amerika Yahudilik tarihinin belki de en önemli baş eseri olarak kabul edilen Kaplan'ın 1934'te yayımladığı "Judaism as a Civilization: Toward A Reconstruction Of American-Jewish Life" (Bir Medeniyet Olarak Yahudilik: Amerika Yahudi Hayatının Yeniden Yapılanmasına Doğru) kitabı Amerika ile özdeşleşen demokrasi karşısında bir inanç sistemi olarak Yahudiliğin yaşadığı çatışmaları kapsar.⁹ Kaplan, kendi gözlemleriyle geleneksel Yahudiliğin Amerikan idealleriyle giderek artan oranda uzlaşmadığını fark eder. Aslında, Judaism as a Civilization kitabında, Kaplan meydana getirdiği sinagog¹⁰, The Society for the Advancement of Judaism (Yahudi İlerleme Topluluğu) ve The Jewish Theological Seminary'deki uzun öğretmenlik kariyeri boyunca karşılaştığı ve gördüğü en eğitilmiş Amerikalı Yahudilerinin bir ikilem içinde yaşadığını düşünmekte ve böylece ortaya çıktığına inandığı krizden bahsetmektedir. Kaplan, Amerika Yahudilerinin "Yahudilik" ve "Amerika" olmak üzere iki rakip medeniyet içinde yaşadıklarını ileri sürer. Bu iki medeniyet bir biriyle uyumlu bir şekilde yürümek zorundadır. Çünkü Yahudiliğin Amerika toplumu tarafından kabul görmesi ve Yahudilerin varlığını devam ettirmesi bu zorunluluğa bağlıdır. Yahudiler kendilerini Amerika'yla bağdaştırmadıkça kesinlikle mücadeleyi kaybedeceklerdir. Kaplan, Amerikan Yahudilerinin, bir amaca hizmet ettiği sürece Amerikan değerlerine uyumlu olan geleneği koruyabilme hakkına sahip olduklarına inanır.¹¹

Kaplan, Yahudiliğin, Yahudilerin hayatındaki her önemli değişiklikte değişmek zorunda kaldığını ve böylece Yahudi dininin doğaüstü unsurlar olmadan ayakta kalıp varlığını koruduğunu savunur.¹² Yahudiliğin temel prensiplerinden olan seçilmişlik inancı onu derin bir şekilde rahatsız eder. Kaplan'a göre, bu inanç, Yahudiler zulüm tehdidi altında yaşadıklarında ve görünürde bitmez tükenmez acıları için ilahi anlam arayışlarında onlar için derin duygusal ihtiyaçlara hizmet etmiş olabilir. Bu düşünce, Yahudi katılımının artması beklendiği Amerika'daki demokrasi ve eşitlik fikirlerine muhalif gibi görünür ve Amerika'nın adeta karakteristik dayanakları olan bu iki değerle çatışma durumu yaratır. Kaplan, Amerikan ve Yahudi değerler arasındaki rekabette Yahudiliğin, Amerika'daki Yahudi toplumunun sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak yollar bulması gerektiğini savunur. O örgütlü bir Yahudi toplumu oluşturma idealindedir. Yahudi cemaatleri eğlence, sanat, politik ve eğitim faaliyetlerini geliştirmelidir ve böylece Amerika toplumunun

gelen kurumlarından biridir. Bu kurum hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mel Scult, *Judaism Faces*, 32-34, 39-44, 99-100.

⁷ Mel Scult, *Judaism Faces* 19-62; Hasia R. Diner, *The Jews of The United States (1654 To 2000)*, University of California Press, Berkeley 2004, 254.

⁸ Diner, *The Jews*, 127-128.

⁹ Diner, *The Jews*, 254.

¹⁰ Kaplan'ın amacı sinagogu temel ritüeller ve duadan ziyade bir sanat, ahlak, dil (İbranice), müzik, eğlence, din ve Siyonizm merkezi yapmaktır. Zaman geçtikçe Kaplan bu canlı ve teşkilatlı Yahudi topluluğu anlayışını geliştirdi. Bkz. Marc Lee Raphael, *Judaism in America*, Columbia University Press, New York 2003, 141.

¹¹ Diner, *The Jews*, 254.

¹² Mordecai M. Kaplan, *Judaism Without Supernaturalism*, The Reconstructionist Press, New York 1967, 16.

zenginliğiyle rekabet edebilmelidir.¹³ Bu yüzden Yeniden Yapılanmacı hareket tamamen Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya çıkan, Yahudiliğin modern versiyonudur.¹⁴

Kaplan The Jewish Theological Seminary'in bir öğretmeni olarak birçok öğrencisini etkiler. Bazıları Reconstructionism (Yeniden Yapılanmacılık) hareketinin oluşumunda ona katılır. Bunlar Kaplan ile birlikte 1935'te *Reconstructionist* dergisini çıkarmaya başlarlar ve 1940'da *The Jewish Reconstructionist Foundation (Yeniden Yapılanmacı Yahudi Kurumu)* kurarlar. Kısa bir süre sonra 1941'de Kaplan ve takipçileri *A New Haggadah* çıkarırlar ve 1945'te de bir *Şabath* dua kitabını yayımlarlar. Bu iki dua metni bir takım tartışmaların ortaya çıkmasına ve bazı Ortodoks hahamların Kaplan'a çok sert tepki göstermesine sebep olur.¹⁵ 1954'te *The Federation of Reconstructionist Congregations, 1968'de The Reconstructionist Rabbinical College* kuruldu. Bu kuruluşlar aracılığıyla Kaplan düşüncelerini yaymaya başlayınca yeni bir mezhebin ilk işaretleri de ortaya çıkar. Gerçekten de bir bakıma Kaplan'ın hayatı XX. yüzyılın ilk yarısındaki Amerikan Yahudi yaşamını somutlaştırdığını söylemek mümkündür.¹⁶

Kaplan üzerindeki etkisini incelediğimiz Emile Durkheim (1858-1917) din ve sosyal gelişmeler üzerinde yaptığı çalışmalarla Avrupa'da sosyal bilimler alanında ilk üniversite kürsülerinin açılmasına sebep olan bir Fransız Yahudi'sidir.¹⁷ Modern sosyal bilimlerin bir dalı olarak sosyolojinin bilimsel bir alan haline gelişi ve araştırma alanlarının; bu alanlarda uygulanması gereken nesnel yöntemlerin tespit ve örneksel araştırmalar hususunda önemli katkıları olan bu yüzden de bu disiplinin kurucularından biri olarak kabul edilen bir sosyologdur. Pozitivist geleneğin bir takipçisi olarak Durkheim'in temel hareket noktası, toplumun nevi şahsına münhasır bir özelliğe sahip olduğu; onun bireysel bilincin dışında var olduğu; bireyi baskı altında tutan bir şey olduğu; "toplumsal olgu" diye isimlendirdiği şeylerin, ancak diğer toplumsal olgulara atıfla açıklanabileceği şeklindeki kanaatidir.¹⁸

Durkheim, ilk basıldığında dikkatleri üzerine çeken ve bir dizi tartışmalı nokta içeren, ancak buna rağmen o zaman potansiyel bir klasik olarak kabul edilen "*Formes elementaries de la Vie religieuse/ The Elementary Forms of the Religious Life/ Dini Hayatın İlkel Biçimleri*" adlı eserinde ilkel insanların benimsedikleri dininin ayrıntılı bir sosyolojik analizini yapar. Muhtemelen din alanında hiçbir kitap, böylesine zengin bir etnografik materyali teorik önermelerle birleştirmemiştir.¹⁹ Durkheim, sosyolojinin tarih ve etnografya gibi diğer ilmi disiplinlerden farklı olduğuna işaret eder. O'na göre, sosyolojinin amacı uygarlığın geçmiş şekillerine aşına olmak değil gerçek bir varlık olan insanı anlamak ve açıklamak için çabalamaktır. Bu bağlamda iptidai ya da arkaik dini formlar üzerinde yoğunlaşmasının sebebi, onun insanın dini doğasının anlaşılması, yani insanlığın temel ve daimi bir yönünü göstermek için daha uygun görünmüş olmasıdır. Durkheim için, yanlış olan hiçbir din yoktur; bütün dinler, kendilerine göre doğrudurlar. Hepsi, farklı yollarda da olsa insanlığın doğuştan gelen ihtiyaçlarını ve koşullarını yerine getirirler. Durkheim'e göre, yaşayan bütün varlıklar eşit derecede varlıklar olduğu gibi, bütün dinler de eşit derecededirler.²⁰ Onun anlayışında, İlkel dinler de diğer dinler gibi aynı ihtiyaçları yerine getirir, aynı rolü oynar ve aynı sebeplerden dolayı ortaya çıkarlar. Bu bağlamda, belirli bir dinin neyi içerdiğini ya da neden oluştuğunu bilmekten daha yararlı ve önemli olan, dinin ne olduğunu incelemektir. Durkheim, bunun her zaman felsefenin ilgisini çeken bir problem olduğunu belirtir. Böyle olması da sebepsiz değildir; çünkü bütün insanlığı ilgilendirir. Bu problemi çözmek için filozofların kullandıkları

¹³ Diner, *The Jews*, 254.

¹⁴ Emanuel S. Goldsmith, "Mordecai M. Kaplan: His Interpretatio of Judaism", *Dynamic Judaism The Essential Writings of Mordecai M. Kaplan*, Edit by Emanuel S. Goldsmith and Mel Scult, The Reconstructionist Press, New York 1991, 16.

¹⁵ Diner, *The Jews*, 255.

¹⁶ Goldsmith, "Kaplan", 12.

¹⁷ Richard Libowitz, *Mordecai M. Kaplan and The Development of Reconstructionism*, The Edwin Mellen Press, New York 1983, 17.

¹⁸ Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, "çevirmenin önsözü", çev. Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul 2005, 13.

¹⁹ W.S.F. Pickering, *Durkheim's Sociology of Religion: Themes and Theories*, Cambridge 2009, 106.

²⁰ Durkheim, *The Elementary Forms of the Religious Life*, 2-3.

metodun saf bir diyalektik metot olduğunu belirten Durkheim için filozofların tüm yaptıkları şey, din hakkında sahip oldukları düşünceyi analiz etmektir. Durkheim, bu metodun terkedilmesi gerektiğini ısrarla belirtir:” Gerçekten, bu probleme başka bir şekilde yaklaşmak mümkündür. Çünkü bütün dinler kıyaslanabildikleri için, hepsi aynı cinsin içindeki türlerdir. O halde bütün dinler için geçerli olan ortak bazı unsurlar vardır. Bütün din ve inanç sistemlerin temelinde kesinlikle belli sayıda semboller ve ritüel davranış biçimleri olmak zorundadır. Bir takım şekil farklılıklarına rağmen her nerede olurlarsa olsunlar bunlar, aynı pratik anlamı taşırlar ve aynı işlevi yerine getirirler. Bunlar dinde ebedi ve beşeri olanı oluşturan kalıcı unsurlardır.”²¹ Durkheim'in eseri yayımlandığı dönemde ilim âleminde önemli bir yankı uyandırdığı su götürmez bir gerçektir. Özellikle kutsal, tanrı, dinin niteliği, özü ve kaynağı; din-toplum ilişkisi, kolektif bilinç gibi kavramlara getirdiği yeni fikri ve ilmi boyut, kendi döneminde ve daha sonraki zamanlarda teolog, sosyolog ve etnolog başta olmak üzere birçok bilim ve fikir adamı tarafından kullanılmıştır. İşte bunlardan biri de Kaplan'dır.

Kaplan'da Durkheim'in din hakkındaki bulguları yeni bir dünya görüşünün temelini oluşturur. Durkheim'in bireyin varlığı için toplumu esas alan ve toplumun da merkezine dini yerleştiren toplum anlayışı Kaplan üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Bu yüzden bizzat kendisi, Durkheim'i “din kavramının” oluşmasında en önemli etkiyi yapan kişi olarak kabul eder.²² O, XX. Yüzyılın başlarında düşünce ve fikir mesaisine başlarken, o günlerde yeni bir bilim olan sosyolojiden ve bilhassa Durkheim'in insan ve din ile ilgili çalışmalarından azami derecede yararlanmaya çalışmıştır. Durkheim'in ortaya koyduğu toplum ve din arasındaki ilişkiye dayanarak, Yahudilerin geleneksel olarak doğaüstü bir Tanrı'da buldukları her şeyi çağdaş Yahudilerin kendi insanlarının birliğinde bulabileceğini ileri sürmektedir. Yahudi toplumu, kendi değerlerini meydana getirir ve açık bir şekilde gözler önüne serer. Bu değerler Yahudilik dinine mensup olanların genel toplamı değildir. Değerler Yahudi toplumunun karakteri, özü, birlik ve bütünlüğünü ifade eder.²³

Diğer taraftan şu uyarıyı da yapmak gerekir. Esas olarak Kaplan'ın din anlayışının oluşmasında Durkheim'den gelen etkinin baskın olduğu kabul edilse de aslında ilk gençlik yıllarındaki ve yetişkinlik dönemindeki durum birbirinden farklıdır. Kaplan'ın yetişkinlik zamanında Durkheim'e önemli bir yer ayırdığı ve düşünceleri üzerinde büyük ölçüde etkisinin olduğu bizzat kendi ifadeleriyle sabittir. Ancak, gençlik yıllarındaki Tanrı anlayışı üzerinden meseleye bakan Mel Scult, Durkheim'in “*The Elementary Forms of The Religious Life*” eserinin Kaplan'ın din anlayışının şekillenmesinde etkili olmadığını ileri sürmektedir. Çünkü “Durkheim'in sisteminde kolektif akılla tam olarak özdeşleşmemiş bir tanrıya yer yoktur. Hâlbuki Kaplan bütün hayatı boyunca aşkın (The transcendent) diye ifade edebileceğimiz Tanrı realitesini savunmuştur. Durkheim'in eseri Kaplan'ın takip ettiği yönü kuvvetlendirip tasdik etse bile bu yönü belirlememiştir. Ünlü sosyoloğun din ile ilgili bu meşhur eseri 1912 yılında yayımlandığında, Kaplan'ın düşüncelerinin temel kısmı genel hatlarıyla zaten ortaya çıkmıştır.²⁴ Bu yüzden de ilk gençlik yıllarında Kaplan'ın Durkheim'den çok dar bir kapsam içinde esinlendiği söylenebilir. Zaten, Kaplan da Durkheim'den etkilenme konusunun yanlış anlaşıldığını, öğrencilerinin de o zamandan beri yanlış olduğunu belirtir.²⁵

²¹ Durkheim, *The Elementary*, 4.

²² Libowitz, *The Development of Reconstructionism*, 21.

²³ Raphael, *Judaism in America*, s. 141.

²⁴ Scult, *Judaism Faces*, 56-57.

²⁵ Mel Scult bu kanaatini şöyle ifade etmektedir: “Kaplan bana Durkheim'i İngilizce'de okuduğunu söyledi. Durkheim'in klasik eseri *The Elementary Forms of Religious Life*, 1915 yılına kadar İngilizce'de piyasaya sürülmediği için Kaplan'ın okuma tarihi onun üniversitedeki lisans ve lisans üstü çalışmalarını yaptığı yıllardan çok sonrasına gider. Kaplan 1915 yılında yani Durkheim'i okumadan önce *Menorah Journal*'de felsefesinin ana hatlarını belirleyen önemli bir dizi makalelerini zaten yayımlamaya başlamıştı. Bir keresinde Durkheim ve Kaplan meselesini bilgin Jacob Agus a sordum. Agus, doktora tezi üzerinde çalışırken (*Modern Philosophies of Judaism*) 1930'ların sonlarında tam olarak bu konu hakkında Kaplan'a sorduğunu anlattı. Agus ilk sohbetlerinde Kaplan düşünce dünyasının oluşmasında Durkheim'in kayda değer bir önemi olmadığını söylediğini ifade etti. On yıl sonra Durkheim'in kendisi üzerinde en önemli etkiyi yapanlardan biri olduğunu söyler ve yazar. Kaplan ve Durkheim'in karşılaştırmasının elbette önemli olabilir, ancak ilişkinin başlangıcı meselesi hakkında açık olmalıyız.” Mel Scult, *Judaism Faces* 381.

II. Din Kavramı

Durkheim hakkında yapılan tartışmaların belki de çok büyük bir kısmı onun yaşadığı zamanda ilim dünyası için farklı ve orijinal olan yeni bir din tanımı yapması ile ilgilidir. Durkheim “*The Elementary Forms of The Religious Life*”da din tanımını şöyle yapmaktadır: “Bir din, kutsala yani diğerlerinden ayrılmış ve yasaklanmış şeye ilişkin inanç ve uygulamalardan oluşan tutarlı bir birleşik sistemdir. Bu inanç ve uygulamalar kendini ona adanmış bütün herkesi, cemaat adı verilen tek bir manevi toplum içinde birleştiren inanç ve uygulamalardır.”²⁶ Eseri Fransızca’dan İngilizce’ye çeviren Karen E. Fieals’ın ifade ettiği gibi, bu tanım, “*The Elementary Forms of Religious Life*” adlı eserin bir bütün olarak tertibini işaret eder.²⁷ Gerçekten eser baştan sona titizlikle okunduğunda bu tanımda geçen her bir hususun sırasıyla incelendiği görülmektedir.

Aslında, Durkheim için din bir kurumdur ve hatta temel sosyal bir kurumdur. Klasik felsefi ve teolojik görüşlere karşı olan Durkheim, özellikle grup kimliğini güçlendirmek ve grubun eylem yönünü belirlemek için, dinin toplumsal ve canlı işlevini vurgular.²⁸ O’na göre, insanların dünyayı ve kendilerini anlamak için meydana getirdikleri ilk sistemler din kökenlidir. Durkheim için, insanlar yalnızca, bilginin önemli bir parçası olan içeriğini değil, fakat aynı zamanda bilginin işlendiği şekli de dine borçludurlar. Bu yüzden insan hayatının bütün temel kategorileri dinin içinden doğmuştur. Yani insan ürünü olan her şey dini düşüncenin ürünüdür. Dolayısıyla Durkheim’e göre, din ve dini düşünce de toplumdan doğar. Yani, din hakkındaki asıl gerçek dinin açıkça toplumsal bir şey olduğudur. Buradan hareket eden Durkheim için, dini semboller, kolektif gerçeklikleri ifade eden ortak işaretlerdir. Ayrıca ayinler, sadece, bir araya gelmiş gruplar arasında doğan davranış şekilleridir ve amaçları bu grupların belli ruhsal durumlarını uyandırmak, onları sürdürmek ya da yeniden yaratmaktır.²⁹ Bu bakımdan, Durkheim şu sonuca varır: inanç ayinden önce gelir başka bir ifade ile din inançla başlar. İnançlar tanımlanmadıkça ayinler tanımlanamaz. O’na göre kutsal şeyler ve ayinler sadece dinin dışarıya yansıyan ifadeleridir. Daha somut bir ifadeyle, inançlar ayin ve kültlerde tezahür eder. Kısaca dinin en temel özelliği inançtır. Çünkü kutsal şeyler inanılan şeyi temsil eder.³⁰

Kaplan, Durkheim’in ünlü eserinin İngilizce’ye daha çevrilmesinden önce, 1913’te Harvard Üniversitesinde yaptığı bir konuşmada dinin özü hakkında ileri sürdüğü görüşlerin Durkheim ile paralellik göstermesi dikkatlerden kaçmayan bir husustur. Konuşmasında din için düşüncelerini şöyle ifade eder:

“Din esasen sosyal bir fenomendir. Dinin hakikatini kavramak, çalışma tarzını gözlemlemek ve gelişimini takip etmek için bazı sosyal gruplar içinde işleyişini incelemeliyiz. Bireyin bizatihi kendisi, onun gelişimi veya mükemmelliği dinin yegâne amacını teşkil edebilir, ancak dinin hakikat ve özü bireyde tam olarak ve bütün boyutlarıyla var olamaz. Tartışma niyetiyle bir tek insanın dinini göz önünde bulundurabiliriz; dinin içinde kastedilen mantıki ve psikolojik unsurlara ilgi duyabiliriz; fakat bunu yaptığımızda gerçeğin bir parçasını görmezden gelir, hakikati bir bütün olarak kavramayız. Biz somut durumu gruplarla ilgili nesnelere ziyade bireysel şeylerle ilişkilendirme alışkanlığı içindeyiz.”³¹

Dinin sosyal bir olgu olarak bireyin inanç, duygu ve düşünce dünyasını şekillendirici niteliği Kaplan’ın Durkheim’den ilham alarak altını çizdiği bir husustur. Kaplan, Durkheim’in din anlayışının topluma dayandığını belirtir. Kaplan’a göre, Durkheim’in din anlayışında dinin başlıca

²⁶ Durkheim, *The Elementary*, 44.

²⁷ Karen E. Fieals, “Religion As Eminently Social Thing,” Translator’s Introduction, *The Elementary Forms of the Religious Life*, xxxiv.

²⁸ Sue Stedman Jones, “The Concept Of Belief In The Elementary Forms”, *On Durkheim’s Elementary Forms Of Religious Life*, Edited by N.J.Allen, W.S.F.Pickering and W.Watts Millers., Routledge, New York1998, 53.

²⁹ Durkheim, *The Elementary*, 8-9.

³⁰ Sue Stedman Jones, “The Concept Of Belief”, 53-55

³¹ Kaplan, *Communings of the Spirit: The Journals of Mordecai M. Kaplan*, Vol. I 1913-1934, edited by Mel Scult, the Reconstructionist Press, Detroit 2001, 57.

özelliği toplumun birey üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu noktadan hareketle Kaplan şu sonuca varır: “Birey üzerindeki toplum etkisinden dolayı din davranış kurallarında ifade bulur. İlk başta bu kurallar ağırlıklı olarak ritüel, tabu ve sadece sınırlı bir düzeyde de insan ilişkileri ile ilgilidir.” Kaplan’a göre dinin içinde aşkın bir unsurun varlığı kaçınılmazdır. O halde, aşkın bir varlığın etkisinden dolayı, din kendi içinde bir amaç olarak bu varlığın farkındalığını vurgular; insanın kendini gerçekleştirmesinin son aşaması olan Tanrıyla iştirak içinde olmayı telkin eder. Kaplan’a göre aslında bu telkin, ibadetlerin, dini sembollerin, dini törenlerin ve bir Tanrı bilincini güçlendirmeyi tasarlayan diğer tüm faaliyetlerin ve disiplinlerin amacıdır.³²

Kaplan için, dinin toplumsal bir fenomen olması, dinin toplumla güçlü bağından kaynaklanmaktadır. O’na göre özellikle ilkel toplumlarda dinin canlı ve yararlı olmasını sağlayan şartlar hüküm sürerdi ve birey, güvenliğini sağlamak, zaruri ihtiyaçlarını karşılamak ve sahip olduğu mal ve mülkünü korumak için, tamamen içinde yaşadığı topluma bağlıydı. Böylece bireyin tüm menfaatleri toplumun menfaatleri ile ilişkiliydi. Bu şartlar altında ortaya çıkan ve onlar gibi ilkel olan bir dinin inançları ve pratikleri, grubun temel menfaatlerine dayanma avantajına sahipti. Kaplan, ilkel şartlardaki festivaller ve törenlerin çeşitli dini duyguları dile getirdiğini belirtir. Bu duygular sevinç, şükür veya periyodik olarak yapılan dua ya da günlük meşgalelere ait dikkate değer olayları ifade ediyordu. Din bu kültürel değerlerin hayat kaynağı ve yaratıcısıydı.³³ Bu noktadan yola çıkarak dinin tanımı, niteliği ve işlevi hususlarında Kaplan’ın Durkheim’i takip ettiğini söylemek mümkündür.

Kaplan için toplum temel esastır ve medeniyetin de yaratıcısıdır. Bu konuda da Durkheim’e benzer görüşler içindedir. Durkheim’e göre, “insanı meydana getiren şey, medeniyeti oluşturan entelektüel özelliklerin tamamıdır ve medeniyet toplumun bir eseridir. Ne olursa olsun, bütün dinlerdeki inancın temel rolü bu şekilde açıklanabilir.”³⁴ Buradan ilham alan Kaplan için, her bir din belli bir medeniyetin parçasıdır: Din, hem bütün olarak grup için hem de grubun içindeki her bir birey için, değer vermeyi amaçlayan bir medeniyetin unsurudur.³⁵ O halde, bir din; birey, grup ve insanlık için insan hayatının değerini geliştirmeye çalışan bir medeniyet elemanıdır. Böylece din, medeniyet ideallerinin kaynağı olarak Tanrı’ya imanı güçlendirir ve bu idealleri içeren nesnelere, kişilere ve kurumları kutsallaştırır. Kaplan’a göre, bir dini medeniyette dini unsurlar üzerinde öylesine durulmuştur ki, ekonomik ve politik gücün elde edilmesinden önce, insan hayatının geliştirilmesi, insanların kolektif yaşamlarının temel amacı olarak kabul edilir.³⁶

Kaplan, dinin ruhsal yönünü anlamadığı, dinin toplumsal yönünü aşırı vurguladığı ve dini grup hayatıyla eş tuttuğu için oldukça geniş ölçüde eleştirilirse de, dini, grup yaşamına indirgemediğini, ancak kendisine muhalif olanların toplum yaşamını dine indirgeme eğiliminde olduğunu ileri sürer. Hiç şüphesiz ki din ve ruh önemlidir ancak din toplumun bir ürünü olarak ortaya çıkar.³⁷ Kaplan’ın halk adetleri dediği Yahudi ritüel ve pratikleri, Yahudilere Tanrının varlığını hissetmek ve toplum olarak kendi kimliğini korumak için imkan sağlar. Din bu insanların yaşamından ortaya çıkar ve Yahudilerin varlıkları için gerekli gördükleri olay, kurum, hatıra gibi şeyler tarafından güçlendirir. Kaplan’a göre dini bayram ve törenler Yahudi toplumu tarafından oluşturulsa da, kutsal bir anlam taşırlar ve insanları birbirine bağlayan semboller olarak hizmet ederler. Ayrıca Yahudilerin yaşamları için anlam ve ilham kaynağı olurlar.³⁸

Görüldüğü üzere, Kaplan için din insanoğlu için zorunludur ve insanoğlu ondan kaçınmaz. O yüzden herhangi bir dinin özünü anlamak için, hiç bir şey o dinin bir bilinç şekli ve durumuyla

³² Kaplan, *The Future of The American Jew*, Reconstructionist Press, New York 1981, 198.

³³ Kaplan, *Judaism As A Civilization Toward A Reconstruction of American-Jewish Life*, Thomas Yoseloff Press, New York, 1934, 200. Bu eser bundan sonra *Reconstruction* kısaltmasıyla gösterilecektir.

³⁴ Durkheim, *The Elementary*, 421.

³⁵ Kaplan, *The Future of The American Jew*, 173.

³⁶ Kaplan, *Questions Jews Ask*, Reconstructionist Press, New York, 1956, 512.

³⁷ Scult, *Judaism Faces*, 153.

³⁸ Raphael, 142.

özdeşleşmesi kadar önemli değildir.³⁹ Bu bağlamda Kaplan' göre dini inancın iki önemli unsuru vardır: Tanrı inancı ve kutsal olgusu.

III. Tanrı Kavramı (God-İdea)

Kaplan'ın tanrı anlayışını daha iyi ortaya koymak için Durkheim'in tanrı anlayışına bakmakta fauda vardır. Durkheim için, Tanrı her şeyden önce insanların kendilerinden daha üstün olarak düşündükleri ve kendisine bağlı olduklarını hissettikleri bir varlıktır.⁴⁰ Tanrı ideasının totem kavramıyla bağlantılı olarak analiz eden Durkheim totemin iki yönü üzerinde durmaktadır. Totem her şeyden önce bir sembol, başka bir şeyin de somut ifadesidir. Bu analizden totemin iki farklı türden şeyi ifade ve sembolize ettiği sonucu ortaya çıkar:

“Bir bakış açısından o, benim totemin kökeni ya da tanrı diye adlandırdığım şeyin dışı dönük ve görünen biçimdir; diğer açıdan ise, klan diye adlandırılan belirli bir toplumun da sembolüdür. Klanın bayrağıdır. Her klanını diğerlerinden ayıran bir işaret, diğerlerinden ayrı oluşunun görünür bir işaretidir. Bu işaret herhangi bir şekilde klana ait olan insanlar, hayvanlar ve eşyalar gibi her şey tarafından taşınan bir işarettir. Bu nedenle, eğer totem, hem tanrının hem de toplumun bir sembolü ise, bunun sebebi, tanrı ve toplumun bir ve aynı şey olması değil midir? Eğer bu grup ve tanrı iki farklı gerçeklik ise, bu grubun amblemi nasıl, bu yarı-tanrısallığın biçimi haline gelebildi? Bu yüzden klanın tanrısı yani totemin kökeni, klandan başka biri olamaz. Ancak klan, görünümünü değiştirmiş ve totem olarak hizmet gören hayvan ya da bitki şeklinde düşünülmüştür.”⁴¹

Durkheim'in Tanrı'nın özü ve kökeni hakkında kesin bir sonuca ulaştığını iddia etmek yanlış olur. Ancak o, toplum kavramı üzerinde yoğunlaşarak ve toplum içindeki Tanrı'nın yerini göstererek bu kavramla ilgili çok önemli sorunların cevaplanabileceğine inanır. O'na göre, Tanrı ve toplum birbirlerini sembolik olarak ifade etmenin alternatif araçları değildir. Çünkü biri gerçektir, diğeri de onun sembolik bir biçimidir. Yani tek yönlü bir süreç vardır: Toplum gerçektir, Tanrı ise onun sembolik bir ifadesidir. Durkheim sanıldığı⁴² aksine ikisini eşitlemez.⁴³ O halde, “Tanrı denilen şey aslında toplumdur” iddiası her ne kadar Durkheim'e yakıştırılsa da onun öyle bir kasıt içinde olduğunu söylemek bizi yanlış bir sonuca götürebilir.

Kaplan da Durkheim'in Tanrı anlayışından esinlenmekte, kavramı irdelemekte ve onu dini tecrübenin merkezine yerleştirmektedir. Kaplan, din kavramının temelini “God-idea” olarak ifade ettiği “Tanrı-fikrini” oturtmaktadır. Özelde Yahudilikten yola çıkarak, genelde tüm dinleri dâhil ederek bu kavrama ulaşır. O'na göre Yahudi dinini hayat için normal bir reaksiyon olarak geliştirme niyetinde olanlar fark etmelidir ki özelde Yahudilik genelde din, insanın tabiatına yani fitrat kanunlarına tabidir. İnsan tabiatı dinin insan hayatının diğer kısmıyla ilişkisini belirleyen fitratıdır. Bu yüzden Tanrı fikrinin gerçekte insanların ve milletlerin hayatlarında nasıl işlediğini belirlemek için beşeri ve toplumla ilgili deneysel bilimlere başvurulmalıdır. Böylece kolaylıkla görülecektir ki bütün düşünce ve düşünce sistemlerinin en temel yapısı Tanrı-fikridir.⁴⁴ O halde bu fikir dini inancın da kutsal ve ayinlerin de çıkış noktasıdır.

Kaplan, Tanrı-fikrinin ortaya çıkışını ve gelişme biçimini, aslında bütün dinlerde ortak olan insan faktörüne işaret eden önemli bir delil olarak kabul eder. Bu fikir, aynı zamanda bir dini diğer bir dinden gerçekten farklılaştıran şeyin ne olduğunu anlamamıza yardım eder. O'na göre, bir din ile bir diğeri arasındaki dünya görüşü farklılıklarını bulmaya çalıştığımızda tamamen yanlış yolu takip ettiğimiz ortaya çıkmaktadır. Aslında, konuyla birbirlerine en karşıt ya da zıt olan dinler arasında şaşırtıcı bir şekilde birçok ortak noktayı bulmak mümkündür.⁴⁵

³⁹ Kaplan, “What Is Judaism?”, *The Menorah Journal*, Volume I Number 5, December 1915, New York, 309.

⁴⁰ W.Watts Miller, “Durkheim, Kant, The Immortal Soul And God”, *On Durkheim's Elementary Forms Of Religious Life*, Edited by N.J.Allen, W.S.F.Pickering and W.Watts Millers., Routledge, New York1998, 71-74.

⁴¹ Durkheim, *The Elementary*, 208.

⁴² Durkheim'in “Tanrı-toplum” ilişkisi üzerinde yapılan tartışmalar için bkz. Pickering, *Durkheim's Sociology*, 232-234.

⁴³ Pickering, *Durkheim's Sociology*, 227-232.

⁴⁴ Kaplan, *Reconstruction*, 317.

⁴⁵ Kaplan, *Reconstruction*, 319.

Kaplan, bütün toplum üyelerinin aynı duygu ve hisle bağlandıkları ortak bir ülkü olarak itaat ettikleri “kolektif Tanrı fikrinden” bahseder. Kaplan’a göre, kolektif Tanrı-fikri içinde üç temel unsur vardır. Bunlarda birincisi küçük bir kısım olan kavrayış yeteneğidir. İkincisi biraz daha büyük bir pay olan duygulardır. En büyük unsur ise gayrettir. Somut bir şekilde söylemek gerekirse, bunların manası şudur: Bir grup, dini bir yaşam felsefesinin en küçük temelidir. Onun temel işlevi kutsal ön plana çıkarmaktır. Genel olarak hayatı değil; belirli nesnelere, kişiler, yerler, olaylar, günler ve özel yasalar, gelenek ve ahlak kurallarını vurgulamak kolektif dinin özelliğidir. Bu şekilde gerçekçi tarzda kolektif dinin rolünü göz önünde canlandırsaydık, bir kolektif dinin diğer kolektif dinlerden akla uygun bir şekilde farklılaşarak varlığını meşrulaştırma beklentisi içine girmezdik. Her bir grup dini içerik ya da öz bakımından diğerinden farklıdır. Çünkü bir zihin diğerinden farklıdır. Ayrı zihinlerin varoluş amacı asla onların mantıki farklılığı anlamına gelmez. Öz-bilincin birey için ifade ettiği anlam gibi kolektif dinler de aynı şekilde meşruiyetlerini grubun yaşamını kolaylaştırmak ve manevi potansiyellerini geliştirmek kabiliyetinden alırlar.⁴⁶

Dini-teolojik açıdan bakıldığında, Kaplan için din, kültürün temel yaratıcı gücüdür. Bu natüralist ve işlevsel din anlayışı içinde “Tanrı inancını”⁴⁷ merkeze alan Kaplan’ın teoloji hakkındaki fikirleri doğaüstü Tanrı anlayışının reddi ile ortaya çıkar. Bu yüzden o, sıklıkla kendisini natüralist olarak addeder; Tanrı’yı insan ve toplumun içinde her daim mevcut olan için bir varlık olarak kabul etmekte, dahası Tanrı’yı insan yaratıcılığının en yüce ideali olarak görmektedir. Kaplan’a göre, Tanrı, bütün doğa dünyasının her tarafında farkına vardığımız bir güçtür ve doğanın her yerinde keşfettiğimiz muhteşem tasarım, uyum, düzen, plan ve amacın gerçekleşmesinden sorumludur.⁴⁸ Bu düşüncelerden hareketle Kaplan, kendini insanoğluna adayan, tarihe yön veren ve insanların uyması için yasalar koyan hizmetkâr bir Tanrı’yı kabul etmez.⁴⁹ Kaplan düşüncesinde “Tanrı-toplum” ilişkisi doğaüstü bir bağlam içerisinde değil; hayatın içinde karşılıklı olarak gerçekleşen ortak bilincin içinde değerlendirilmelidir. Buna binaen, Yahudi toplumu Kaplan için en yüce değerdir. Toplumun manevi gücü, birey olarak bir Yahudi için kaygıları aşmak ve kendisini nihai bir hedefe bağlamak için Yahudilere özgün bir şahsiyet sağlamıştır. Kaplan için, Yahudi toplumunun yarattığı “değerlerinden” kasıt aslında toplumun “kutsallarıdır. Bu durumda, İnsanlar tarafında oluşturulan bu en nihai değer, Tanrı olarak adlandırılır.⁵⁰ Zira Tanrı kavramı Yahudi dininin dinamik veya gelişen karakterinin su götürmez kanıtıdır.⁵¹

IV. Kutsal (Sancta) Kavramı

Kaplan’ın Durkheim’in düşüncelerinden ilham alarak üzerinde durduğu bir diğer konu kutsal kavramıdır. Kaplan, kutsal kavramı konusunda bazı hususlarda Durkheim’i takip ederken, bazı hususlarda da ondan farklı bir şekilde düşünür. İlk olarak, Durkheim’in kullandığı “sacred” kelimesine karşın Kaplan İngilizce’ye kutsal anlamıyla geçen Latince kökenli “sancta” kelimesini kullanır.⁵² Durkheim için, her dinin özünde kutsal bulunur. O’na göre bir bakıma din, zaman içinde tüm toplumlarda belli nesnelere, insanlara ve fikirlere bir kutsal statü verme gerçeğine dayanır. Kutsal alanı oluşturan bu nesnelere, din ilgili inanç ve ritüel sistemleri aracılığıyla işler. Bu durumda Durkheim kutsala dinin bile üstünde olan özel bir yer verir. Tanım problemine rağmen, her zaman kutsal (sacred) kavramının geçerliliğini kabul etmiş görünür. O, ritüeli kutsal şeylerle ilgili olan dinin eylem unsuru olarak anlar. Ayrıca Durkheim “kutsal”ı soyutlanmış bir

⁴⁶ Kaplan, *Reconstruction*, 320.

⁴⁷ Gershon Greenberg, *Modern Jewish Thinkers*, Academic Studies Press, Brighton 2011, 470

⁴⁸ Kaplan’ın teolojik bağlamda Tanrı anlayışı bu makalenin alanını aştığı için bu hususta daha fazla bilgi için Kaplan’ın en kapsamlı ve etkili teoloji eserine bkz Kaplan, *The Meaning of God In Modern Jewish Religion*, Wayne State University Press, Detroit 1994.

⁴⁹ Scult, “Kaplan and His God: An Ambivalent Relationship”, *The Radical American Judaism of Mordecai M. Kaplan*, Indiana University Press, 2013, 110.

⁵⁰ Raphael, s.141.

⁵¹ Kaplan, “The Evolution of the Idea of God in Jewish Religion”, *The Jewish Quarterly Review*, New Series, Vol. 57, The Seventy-Fifth Anniversary Volume of the Jewish Quarterly Review, 1967, 332-346.

⁵² *Mirable English Dictionary*, Mira Publishing Universty College London, İstanbul 2008, 719.

kavram olarak görmez, onu genelde zıddıyla yani din dışı anlamına gelen “profane” ile birlikte kullanır.⁵³ O’na göre;

“İster basit isterse karmaşık olsun bütün bilinen dinler, ortak bir özellik gösterirler: Bu dinler insanların iki sınıf -birbirine zıt iki cins- halinde tasavvur ettikleri gerçek ya da hayali şeylerin bir tasnifini ön gerçek olarak kabul ederler. Bu iki cins, yaygın bir şekilde iki farklı terimle isimlendirilirler. Kutsal (sacred) ve din dışı (profane) terimleri birbirine zıt bu iki cinsi, oldukça iyi bir şekilde ifade ederler. Dünya bu şekilde iki alana; biri kutsal olan her şeyi, diğeri din dışı olan her şeyi içeren iki alana bölünür. İşte dini düşüncenin, ayırt edici özelliği budur, Bu hem inançları, mitleri, dogmaları ve efsaneleri, kutsal şeylerin doğasını, onlara atfedilen faziletleri ve güçleri, tarihlerini ve din dışı şeylerle olduğu kadar kendi içlerinde birbirleriyle olan ilişkilerini ifade eden zihni tasavvurlar hem de bu tasavvurlardan oluşan bir sistemdir.⁵⁴

Durkheim’in “kutsal” anlayışında bir diğer husus insanların kabul edip benimsedikleri her şeyin kutsalın kapsamına girebildiğine işaret etmesidir. Başka bir ifade ile kutsal şeyler, tanrılar ya da ruhlar diye isimlendirilen kişisel varlıklardan ibaret değildir. O halde Durkheim için, bir kaya, bir ağaç, bir su kaynağı, küçük bir taş, bir ağaç parçası, bir ev hasılı her hangi bir şey kutsal olabilir. Onun için, bir ayın, kutsallığa sahip olabilir; gerçekte ise, belli bir dereceye kadar da olsa kutsallık içermeyen hiçbir ayın yoktur.⁵⁵

Kaplan’a göre ise, “muhakeme etme, akıl yürütme kolektif dinde çok küçük bir rol oynar; duygu ve arzu dinin tamamına inhisar eder. Her kolektif ya da müşterek dinde Tanrı-fikri bir öneriye entelektüel bir kabul olarak çalışmaz; ancak grubun çevresi ve yaşamı içinde belli unsurların doğal kabulü olarak işlev görür. Böyle doğuştan gelen kabul “kutsal” sıfatıyla ifade edilir.”⁵⁶ Durkheim’e benzer şekilde, Kaplan “kutsal” kavramını özellikle grup dinlerinde ortaya çıkan “yüce değer” ifadesi ile anlatır. Kaplan’a göre grup dinleri farklı gruplara ait olmalarından dolayı çoğunlukla birbirinden farklıdır; bu yüzden her bir grup dini farklı “sancta” (kutsal) ilkeler dizisine işaret eder. Buradan hareketle Kaplan’ın anlayışında, her dinin kutsal olduğuna inanılan nesnelere, kişilere, yer ve olayları vardır ya da her din müntesiplerinin kolektif bilinci yüce bir değere sahiptir.⁵⁷ Kaplan, bu gerçeğin eski dinlerle uğraşıldığında kayda değer bir derecede fark edilebileceğini belirtir: Bu dinlerin her birinin sahip olduğu kendi kutsal ağaçları, suları, taşları ve dağları vardır. Bu noktada, büyük dinlerle ilgilendiğinde farklı bir durumla karşılaşma ihtimalinin olabileceğini ileri sürse de Kaplan’a göre bir zaman dilimi veya anın ciddi, dikkatli ve titiz incelemesinin büyük dinlerle ilgili olarak de aynı gerçeği ortaya çıkarır: “Yahudi dininin başlangıcı ve esası, Kenanlı kutsal ile İsraililerin vahşi çölden getirdikleri kutsal arasında; boğa heykeli ile Yahve’nin sandığı arasında; yerel kutsal tapınak ile Kudüs’teki kutsal tapınak arasındaki çekişme tarafından belirlenir. İsraili kutsal iddialarının devam ettiği süreç içerisinde orada büyük manevi kavramlar ve ona evrensel anlam kazandıran ahlaki idealler ortaya çıkar.” Kaplan, bu bağlamda söz konusu iddiasını somutlaştırmak için iki delil ileri sürmektedir. Bunlardan birincisi Sâmirîler ile ilgilidir. Kaplan, Sâmirîlerin, Gerizim Dağında⁵⁸ kendi kutsal mabetlerinde ısrarcı olmalarının, onlara Yahudilikten farklı bir din oluşturmaları amacıyla taraftar sağlamada güçlü bir etken olduğunu belirtir. Kaplan’ın ileri sürdüğü diğer delil Hıristiyanlığın ilk oluşum devresi ile ilgilidir.

⁵³ Pickering, *Durkheim’s Sociology*, 115-117; Sue Stedman Jones, “The Concept Of Belief”, 53.

⁵⁴ Durkheim, *The Elementary*, 34.

⁵⁵ Durkheim, *The Elementary*, 35.

⁵⁶ Kaplan, *Reconstruction*, 317.

⁵⁷ Kaplan, *Reconstruction*, 319.

⁵⁸ Nablus’un güneyinde yer alan ve bugün Cebelüssümerâ denilen Gerizim dağı da Sâmirîler’ce kutsal kabul edilmektedir. Tevrat’ta Hz. Mûsâ kavmine arz-ı mev’ûd’a girdiklerinde bereketi Gerizim dağına, lâneti Ebal dağına koymalarını vasiyet etmiş (Tesniye, 11/26-29), Yeşu da bunu yerine getirmiştir (Yeşu, 8/3335). Şimeon, Levi, Yahuda, İssakar, Yûsuf ve Benyamın sıbtları, yine Mûsâ’nın tâlimatı doğrultusunda bu dağa yerleşmişlerdir (Tesniye, 27/11-12). Büyük İskender döneminde veya daha önce Sâmirîler, Kudüs’teki Süleyman Mâbedi’ne nazîre olmak üzere Gerizim dağı üzerine bir mâbed inşa etmişler, bu mâbed Sâmirîler’in hem millî hem de dinî merkezi olmuştur. Hz. İsa ile Sâmiriye’de karşılaşan kadının, “Atalarımız bu dağda tapındılar ve siz, tapınılması gereken yer Yerusâlim’dedir, dersiniz” (Yuhanna, 4/20) şeklindeki sözü de bunu teyit etmektedir. Bkz. Ömer Faruk Harman, “Dağ” Mad., DİA, 1993, c. 8, 401.

O'na göre, Hıristiyanlık, İsa'nın birtakım Yahudi kutsalları için, adam ve taraftar toplayıp temelini attığı Yahudilikten ayrılan bir din olmuştur. Bilindiği gibi ilk Hıristiyanlar, Yahudi ayinlerine uymuş, tüm inançları kabul etmiş ve Yahudi dininin tüm kutsallarını saygıyla kabul etmişlerdir. Kaplan'a göre ilk olarak Yedinci Kutsal Gün yerine kendi gününü ilan etmek kiliseye yol gösteren doğru bir insiyaktı. Çünkü eğer kilise aynı günü takip etseydi, Hıristiyanlık dini Yahudilikten yeterli düzeyde ayrılmazdı.⁵⁹

Kaplan'a göre dinlerin kendi sancta yani sahip oldukları "kutsal" bakımında açık ve kesin farklılıklar olmasına rağmen, dinlerin sosyal ilişkiler ve evrensel gerçek ve idealler alanında önemli ölçüde örtüşmeler ve ortak yönlerin olması muhakkaktır. İnsanları, genellikle tüm dinlerin temelde bir olduğu inancına yanlış bir şekilde yönlendiren durum da budur. İnsanları birçok dine sahip olmasının sebebi o dinlerin bağlıların aşırı körlüğü ve bu gerçeği kabul etmedeki önyargılarıdır. Bu durumda, Kaplan'ın ifadesiyle, Tanrı'yu tefekkür eden kişi hayat şaşkınlığında bir tür sarhoş sevinci ve sürprizini yaşayabilir. Tanrı-fikri onunla tamamen bir zihinsel durum olarak kalabilir, açığa vurmak zorunda değildir. Ancak Tanrı fikri kolektif tecrübenin sonucu olduğunda ise, açığa vurmaktan kendini kurtaramaz.⁶⁰

Kaplan, "kutsal" algısının "Tanrı" fikrinden ve din fenomeninden daha önce ortaya çıktığını belirtir. Tanrı ve tanrılık düşüncesi" kutsal" algısıyla karşılıklı bir oluşum içinde ortaya çıkar. Kaplan'a göre, ilk ortaya çıkışında genel olarak somut varlığı kapsayan kutsal algısı, zamanla insanın zihin ve düşünme yeteneği geliştikçe soyut düşünce ve kavramları da dâhil etmeye başlar. Kutsal algıda adeta soyuttan somuta bir hareket ve oluş gerçekleşmektedir.⁶¹ Durkheim'in dediği gibi kutsal nesnelere dairesi, hiçbir zaman sabitlenemez; onun alanı, bir dinden bir başkasına sonsuz derecede değişiklik gösterir. Örneğin Budizm'i bir din yapan şey, tanrıların yokluğunda, kutsal şeylerin varlığını ve kutsallardan kaynaklanan pratikleri kabul etmiş olmasıdır.⁶² Dolayısıyla kutsal varlıklar alanı sürekli bir değişim ve gelişim göstermektedir. Kaplan, insanın algısındaki bu gelişmeyi kısaca şu şekilde ifade eder:

"Tanrı fikrinin oluşturabilmesinden çok önce, insanoğlu çevresinde elementlerin, canlı ve cansız nesnelere, belli yerlerin, ihtiyacını karşılamak için yardımına muhtaç olduğu belli kişilerin var olduğunun farkındaydı. İnsanoğlu onlara güç attetti ve elde etmek istediği neticelerle doğuştan gelen içsel ve gerçek bağlantıya sahip olmadığı için, büyü diyebileceğimiz eylem ve formüllere başvurarak gücü kendi lehine yönlendirebileceğine inanıyordu. İnsan öz-bilinç ile yetiştikçe, aynı zamanda ait olduğu klan ve kabilenin bilincini de daha fazla geliştirdi. Bu durum da başvurduğu büyü uygulamalarının grubun diğer üyeleri tarafından paylaşılması gibi bir farkındalığa yol açtı. Sonradan idrak etti ki insanın çevresindeki belli unsurlara genel bağımlılığı onun grubuna olan bağımlılığıydı. Bunun sonucu olarak grubun yaşamı ve çevresindeki vazgeçilmez unsurlar daha fazla önem kazandı. Çünkü kişi onları gözlemleyerek ve onlara doğru "kutsal" duygusuyla yaklaşarak tanımaya çalıştı. Bununla birlikte tanrılık fikri ortaya çıkmaya başlar, psikolojik olarak, tanrılık fikri kutsallık fikrinin zeminini oluşturur. Kutsal bir varlık ilahi bir varlıkla eşanlamlıdır. İnsan daha da geliştikçe, sadece görülebilir ve resmedebilir nesne, olay ve kişileri değil, aynı zamanda gelenekleri, kanunları, sosyal ilişkileri, sosyal hakikat ve idealleri de kutsallık alanına dâhil ederek bu alanı genişletti.⁶³

Kaplan, kutsal konusunda Durkheim için kutsalın zıttı olan "profane" yani din dışı olan şeyi görmezden gelir. Ancak Durkheim gibi ısrarla vurgulamasa da Kaplan için de kutsal olarak görülen bir varlığın ilahi bir varlık olarak kabul edilmesi için dışarıya tezahür eden somut bir varlık olması gerekir. Çünkü Durkheim'in işaret ettiği gibi ortak bir duygu, ancak maddi bir nesne üzerine

⁵⁹ Kaplan, *Reconstruction*, 319.

⁶⁰ Kaplan, *Reconstruction*, 320.

⁶¹ Kaplan, *Reconstruction*, 318.

⁶² Durkheim, *The Elementary*, 35.

⁶³ Kaplan, *Reconstruction*, 318

sabitletiğinde kendi kendisinin şuurunda olabilir.⁶⁴ Kaplan'a göre, kutsallık anlamında ifade bulan bu doğal insan özelliği, doğaüstü bir fenomen olarak geleneksel din kavramından daha önce ortaya çıkmıştır ve bir hayat yorumlama metodu olan doğaüstücülük ortadan kaybolduktan sonraları bile fonksiyonel olmaya devam edecektir. Bu bağlamda Kaplan için, bugünkü kelime dağarcığındaki "kutsal" ve "kutsallık" terimlerinin dar ve kıt anlamından sonuç çıkarmak bir hatadır.⁶⁵ Çünkü insan aklı bu kelimelerin kast ettiği karşılığın ya da mananın türü alışkanlığından vazgeçmiş bir şekilde gelişiyor. Bu noktada Kaplan'a göre psikolojik olarak "değer" (worth) ve "önem" (significance) terimleri, kutsallık ile aynı tepkiyi ifade eder." Kelimelerin seçimi zamana göre değişebilir; her şeyde olduğu gibi kelimelerde de moda vardır. Günümüzde insanlar, yüksek değer sahibi olarak düşündükleri, insan hayatı için vazgeçilmez nesnelere ve kişilerden bahsetmeyi tercih ederler. Ancak herkesin hayatında ne kadar sıradan olursa olsun olan belli şeyler, kişiler ve düşünceler hakkında hissettiklerini layıkıyla ifade edebilen tek kelimenin kutsal (holy) kelimesi olduğu anlar vardır."⁶⁶

V. Kolektif Bilinç (Collective Consciousness)

Kaplan'ın Durkheim'in kolektif bilinç yorumundan faydalandığını söylemek için birçok gösterge vardır. Durkheim düşüncesinde kolektif bilinç bir toplumsal güç olarak kabul edilir ve bireysel güçlerin toplumsal bir yekünü anlamına gelir. Durkheim için, bir kolektif bilinç şekli olarak dini güçlerin gerçekliği toplumsal hayatın gerçek deneyimi içinde bulunabilir.⁶⁷ Durkheim'e göre dini inançlar ve uygulamalar, daima bireysel bilinç içinde ortaya çıkan ve gelişen duyguların sonucu olarak bize sunulur; ancak ifade edilmiş biçimleri dışsal olduğu için, sosyal formlar şeklinde varlık gösterirler.⁶⁸ Bu bakımdan dinin gerçek fonksiyonu, insanları eyleme sevk etmek ve yaşamak için onlara yardım etmektir. Dolayısıyla Durkheim'e göre, kendi Tanrısıyla birlikte olan inanan, yalnızca inanmayanının göremediği bir takım hakikatleri gören bir adam değildir; o daha güçlü olan bir adamdır. Kendisinde, varlığın zorluklarına tahammül edecek ve onların üstesinden gelecek daha çok güç hisseder.⁶⁹

Her şeyden önce, ilk kez *The Theology of Jewish Seminary'de* öğretmenlik yaptığı yıllarda ifade ettiği işlevsellik (funtionalism) ve kolektif bilinç (collective consciousness) prensipleri Kaplan'ın düşünce dünyasının temel kavramlarıdır. Bu iki prensibin aynı zamanda onun Yahudi hayatına yaklaşımının köşe taşları olduğu ileri sürülebilir. Çünkü bu iki kavram zamanın şartlarında Yahudilerin sorunlarına çözüm getirmek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkar. Nitekim Kaplan'ın yaşadığı zamanda, Amerika'da Yahudilik inancının koyu ve sert ilkeleri ile Amerikan modern ve seküler hayatı arasında sıkışıp kalan Yahudi toplumunun dini ihtiyaçlarını dikkate alarak Yahudiliğin bir din olarak bu ihtiyacı karşılama işlevini yerine getirmesi gerektiğini ısrarla vurgular. Çünkü Yahudiler adeta iki kültür ve iki medeniyet arasında kriz içindeydiler ve bazen her ikisinden de uzaklaşıyorlardı.⁷⁰

Bireysel dini tecrübe Kaplan düşüncesinde önemli bir yere sahiptir ve o, hiçbir zaman dindeki bireysel tecrübenin önceliğinden şüphe etmemiştir. Ancak bireysel dini tecrübe bir grubun parçası olarak yaşanmadıkça varlığını devam ettiremez.⁷¹ Bu yüzden, kolektif bilinç kavramı Kaplan'ın toplum düşüncesinin temelidir. Kolektif bilinç anlayışının temel taşları din-inanç-Tanrı-kutsal-toplum beşlisidir. Herhangi bir grubun üyelerini bir arada tutan inançlar ve değerler o grubun kolektif bilincini oluşturur. Kaplan'a göre, insanların seçim yapmak zorunda kaldıkları herhangi bir durumda mevcut olan ihtimaller silsilesini belirlemek için kolektif bilinç erkek-kadınlar aracılığıyla ve onların içinde işlemektedir. Kolektif bilincin tamamen kendine ait bir gücü vardır. Örneğin,

⁶⁴ Durkheim, *The Elementary*, 238.

⁶⁵ Kaplan, *Reconstruction*, 318.

⁶⁶ Kaplan, *Reconstruction* 318.

⁶⁷ Fieals, "Religion", XLİ

⁶⁸ Durkheim, *The Rules of Sociological Method*, trans. W. D. Halls, The Free Press, New York, 1982,

⁶⁹ Durkheim, *The Elementary*, 419.

⁷⁰ Scult, *Judaism Faces*, 141-142.

⁷¹ Scult, *Judaism Faces*, 144.

sıradan ya da basit sosyal gelenekler kolektif bilincin başlıca ifade şekilleridirler.⁷² Kolektif bilincin önemli unsurlarından olan inanç ve ibadet aktiviteleri, Durkheim'in belirttiği gibi, toplum eylemlerine ve tutumlarına katılmada daha fazla motive edicidir ve kişinin kendisini toplumun kolektif bilinci içinde aktif olmasına yol açar. Durkheim'e göre kolektif bilinç toplumun içinden doğar ve toplumun bir parçasıdır; aynı zamanda topluma da canlılık katar. Bu anlamda toplum hiçbir zaman insanların çoğunlukla tasarlamak istedikleri gibi akla aykırı, mantıksız, tutarsız ve değişebilen bir varlık değildir. Aksine, toplumun enerji kaynağı olan kolektif bilinç, ruhsal hayatın en yüksek biçimdir. Çünkü o, Durkheim'in ifadesiyle bilincin bilincidir. Zira bireysel ve yerel ihtimallerin dışında ve üstünde olmakla kolektif bilinç, eşyayı daimi ve temel yönleriyle görür.⁷³

Kaplan kolektif bilinci bazen kolektif akıl olarak da adlandırır ve bazen kolektif aklın bireysel akıl kadar gerçek olduğunu ileri sürer. O'na göre kolektif akıl kavramı bireysel akla benzer ve paralel bir şekilde algılandığında daha anlaşılabilir olur. Filozoflar başka akılların varlığını tartışsalar da, sıradan insan, onların gerçekliğinden şüphe etmek için hiçbir sebep hissetmemektedir. Ancak Kaplan için, aklın kendisi değil sadece aklın işleyişi gözlenebilir: Biz beyni gözlemleyebiliriz fakat beyin ve akıl aynı değildir. Gözlemlenemez olsa bile bireysel akıl gerçektir. Aynı şekilde, Kaplana göre kolektif akıl metafizik bir varlık değildir; birçok bireysel zihnin kolektif işleyişi tarafından yaratılır ve bunlar gibi gözlemlenemez olsa da gerçektir.⁷⁴

Kaplan, bireysel aklın, kolektif akla da atfedilebilecek belirli niteliklere sahip olduğuna inanır. Örneğin, Yahudi halkının durumunda çok iyi görüldüğü üzere kolektif aklın hafızası vardır. O'na göre bireysel akıl, aynı zamanda, hayal gücüne ve intibak yeteneğine sahip olan varlık olarak tanımlanabilir. Tarih boyunca Yahudi halkının sergilediği bu yetenekleri fark eden Kaplan için önemli bir otorite olan Durkheim'e göre kolektif bilinç, söz konusu toplumun temel organizasyonuna bağlı olarak farklı işlevler görür. İlkel adlandırdığımız toplumlarda kolektif bilinç, bireysel bilincinin hemen hemen tamamını içerir. Sosyal zorunluluklar yaşamın tamamına hükmeder ve çok nadiren bireyler gerçekten kendilerini birbirlerinden ayırırlar. Bireyler arasında daha büyük bir işbölümü ve daha sert ayrışmanın olduğu daha gelişmiş toplumlarda ise, kolektif bilinç, bireysel bilincinin daha az bir kısmını kuşatmaktadır. Elbette, daha fazla ilerlemiş bir toplumda, bir bireyin sosyal yükümlülükleri değiştirmek için seçebileceği ya da tercih edebileceği daha fazla imkân ve koşullar vardır. Hem Durkheim hem de Kaplan için, modern hayatın önemli kaygılarından biri tutarlılık ve birlik problemidir. Her iki düşünürü göre toplum daha çok karmaşık hale geldikçe ve daha fazla farklılaştıkça, birey daha çok özgürleşir ve toplum mutabakatı zayıflar. Sosyal değerler bireysel olmaktan ziyade toplumun müşterek ürünü olduğu için, toplumsal grubun işleyişi aynı zamanda ahlaki hayatın da kilit noktasıdır. Aslında, dil de benzer bir örnek sunar. Konuşma bireysel olsa da, dünyaya bakış şeklimizi önemli ölçüde dil yapılandırır. Dolayısıyla, davranış bireysel bir mesele olmakla birlikte, aynı zamanda sosyal bir meseledir. Yani, büyük ölçüde, davranış insanların sosyal hayvanlar olduğu ve sosyal değerlerin toplumsal koşullar içinde ortaya çıkıp canlandığı gerçeğiyle oluşturulmuştur.⁷⁵

Kaplan'a göre, bir dinin kimliği o dindeki belli somut gerçeklere dayanır. Bunlar bir toplumun geleneğinde olan karakterize edilmiş hatıralarıyla, umutlarıyla, istekleriyle ve ayin uygulamalarının idaresiyle toplumu tanımlar. Bu somut gerçekler; olayları, kahramanları, önemli tarihleri ve yerleri, kutsal metinler gibi öğeleri içerir. Bu noktadan hareketle Kaplan için, toplumların yaşam ve düşünce şekillerindeki değişikliklere rağmen, bu somut gerçekler bir dinin kimliğini oluşturur ve nesiller boyu devam etmesini sağlar. Onların önemi, geleneklerinde rol oynamaya devam ettikleri toplumlar tarafından hissedilir. Böylece o insanlarda bir grup bilinci ve kişisel farkındalık oluşur.⁷⁶ Bu bağlamda, Kaplan'a göre din yukarıda zikredilen değerlerle ilgilidir ve bu yüzden esasen kolektif bilinçle ilişkilidir. Bizatihi dinin kendisi bireyin ahlakıyla ve mükemmelliğiyle ilgilenir.

⁷² Scult, *Judaism Faces*, 149.

⁷³ Durkheim, *The Elementary*, 445.

⁷⁴ Scult, *Judaism Faces*, 149-150.

⁷⁵ Scult, *Judaism Faces*, 150.

⁷⁶ Kaplan, *Questions Jews Ask*, 428

Kaçınılmaz olarak, sosyal grup, dini inançların ve alışkanlıkların doğasını belirlemede büyük bir etki ortaya koyacaktır. Çoğu ilim ve fikir adamı, dinin özünü bireyin aklı içinde konumlandırırsa da, bu husus Kaplan için geçerli değildir. Kaplan'a göre, sıra dışı veya karizmatik bir bireyin durumu için bile, toplumsal unsur her şeyden önemlidir.⁷⁷ Bu durumda din kolektif bilinç sayesinde sosyal bir fenomen haline gelir. Kaplan bu hususu şöyle açıklar:

“Sosyal bir fenomen olarak din bütün sosyal gruplarda var olan canlı bir enerji biçimidir. ...Bir toplumdaki bahsederken, bir türü tarif eden bir tabiri zikrettiğimizde yaptığımız gibi, bazı ortak özelliklere sahip bir grup insanı kastetmeyiz, fakat farklı bireylerin birbiri üzerindeki eylem ve reaksiyonu sonucu ortaya çıkan gerçek ve belirli bir enerjiyi ifade ederiz. Sosyal hayat sadece mecazi bir ifade değildir ve herhangi bir özgün organizmandan daha az gerçek olmayan bir yaşam biçimini ifade eder. Sosyal hayat diye adlandırdığımız bu yaşam enerjisi kendisini çeşitli kurumlarla, sosyal alışkanlıklarla, geleneklerle, modellerle, inançlarla ve değerlerle belli eder.”⁷⁸

Gerçekte de Mel Scult'ın da belirttiği gibi bu pasajı okuduğumuzda Kaplan'ın bir sosyolog olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.⁷⁹ Kaplan da Durkheim gibi dinin toplumsal hayat içindeki bir güç ya da enerji özelliğinden söz eder. Bir bakıma Kaplan için, hem dinin hem de toplumun amacı toplumun içinde yaşayan bu gücü ya da enerjiyi ayakta tutmaktır.

Kaplan'a göre, bir kavram olarak din tanımı toplum ve toplumun ortaya koyduğu kolektif bilinç kavramıyla yapıldığında gerçek bir tanım yapılabilir. Çünkü kolektif bilinç ve din arasındaki ilişki de karşılıklıdır, yani biri diğerini etkiler ve biçimlendirir. Kaplan için, toplumda paylaşılan bütün inanç ve değerler dini alandaki önemli meseleler ile ilgili değildir. O'na göre, din öncelikle manevi ve ahlaki nitelikteki sorumluluk ve yükümlülükleri dile getirir. O halde Kaplan, dini insan doğasının temel ve en üst düzeyde ilişkilerini meydana getiren kolektif bilincin bir parçası olarak tanımlar: “Din, bir sosyal grubun içindeki her bireyi, en yüksek derecede mükemmelliğe ulaşacak şekilde geliştiren amaç birliğidir.”⁸⁰ Bu tanım hem organize olmuş hem de olmamış durumlarda dine uygulanabilir. Scult'un ifade ettiği gibi;

“Bir kişinin gerçek dini ile varsayılan sözde dini arasındaki ayırım akılda oluşmalıdır. Belirgin biçimde aşikâr olmasa da bu ayırım eski bir şeydir. Kararlarımızı yönlendiren gerçek grup değerleri (para, güç, statü, zevk arayışı) gerçek dinimizi oluşturur. Tanrımız tam da bu değerlerden yola çıkılarak yaratılmaktadır. Aynı zamanda bağlı olduğumuz dinin bir parçası olan yardımseverlik, fedakârlık, dürüstlük ve maneviyat gibi grup değerlerinin varlığı ileri sürülebilir fakat bunlar eylem ve düşüncelerimizde bizi gerçekten yönlendirmez. Bireysel mükemmellik ve toplumsal işbirliği değerleri gerçek ve sözde dinin bir parçası olduğu zaman din en yüksek mertebeye ulaşmış olur. Bu değerler dizisi yaratığımız tanrılardır. Aynı zamanda, kendisine bağlı olduğumuz, ancak eylem veya düşünüşümüzde bizi yönlendirmeyen tam teşkilatlı yani organize olmuş dinin bir parçası olan yardımseverlik, fedakârlık, dürüstlük ve maneviyat gibi grup değerlerini ileri sürebiliriz. Kişisel tekâmül ve sosyal dayanışma değerleri gerçek ve varsayılan sözde dinin bir parçası haline geldiğinde din en üstün şeklini alır.”⁸¹

Kaplan, organize olmuş örgütlü bir dini grubun kolektif bilincini yansıtmaması halinde bir krizle karşı karşıya kalacağını ileri sürer. Ona göre bunu bir ayırımla ifade etmek gerekirse, grubun gerçek dini sözde din ile hiç uymaz, bunlar birbirlerine yakışmazlar. Ayrıca grubun bir grup olarak işlevini yitirmesi mümkündür. Bunun sonucu olarak kolektif bilinç zayıflar. O halde her hangi bir dinin kaderi, üyelerin grup hayatı niteliğine sıkı bir şekilde bağlıdır.⁸² İşte tam da bu noktada, Kaplan'a göre bir dini, grup yaşamının bir fonksiyonu olarak gördüğümüzde ve onu grubun

⁷⁷ Scult, *Judaism Faces*, 150.

⁷⁸ Kaplan, *Communings of the Spirit*, 59.

⁷⁹ Scult, “Kaplan and Ralph Waldo Emerson: A Theology of the Individual”, *Jewish Social Studies*, Vol. 12 No. 2, Mordecai Kaplan's “Judaism as a Civilization”: Legacy of an American Idea (Winter, 2006) , 104.

⁸⁰ Kaplan, *Communings of the Spirit*, 59.

⁸¹ Scult, *Judaism Faces*, 151.

⁸² Scult, *Judaism Faces*, 151.

kolektif kişiliğinin bir ifadesi olarak kabul ettiğimizde, dinin hüviyetini kaybetmeden değişebileceğini ve gelişebileceğini biliyoruz. Bu bakımdan Kaplan için, kolektif kişilikler ferdi kişiliklere benzer. Her biri, ferdi olarak yarın bize yeni tecrübeler getirir ve karakterimiz üzerinde tesir ve nüfuzunu belli ederler. Ancak biz yine aynı kişi olarak kalmaya devam ederiz. Bireyin öz-bilinci, bireyin ne olabileceğine ve başına ne gelebileceğine bakmaksızın, onun yaşam öyküsünün sürekliliğini ve kişiliğinin şekillenmesini sağlar.⁸³ Kısaca, birey için kişisel farkındalık ya da kendini bilme melekesi ne ise toplum içinde kolektif bilinç odur. Kolektif bilinç, topluma kimlik, kişilik ve özgünlük kazandıran toplumsal bir enerjidir.

Kaplan'ın kolektif bilinç analizinin Yahudilik ve Yahudi toplumuna uyarlanabileceği birçok yöntem vardır. Örneğin, Yahudiliğin Tanrı ve ahiret hakkında değişmez bir inanç kalıbı olarak kabul edilmemesi gerektiği gayet açıktır. Kaplan için, herhangi bir inanç kalıbı belli bir noktada kolektif aklın ifadesidir ve koşullar değiştiğinde inançlar da değişime uğrayabilir. Bu bağlamda Kaplan'a göre, eğer Yahudilik bir takım değerlerden oluşuyorsa, bu değerler başka bir yerde kolaylıkla bulunabildiği için Yahudiliğin son derece savunmasız, kırılabilir hatta zayıf bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Örneğin monoteizm sadece Yahudilikle sınırlandırılan bir gerçek değildir. Ancak Yahudiler açısından bakıldığında, Yahudilik, Yahudi insanların yaşam kaynağı olduğundan ve Yahudi değerleri meydana getirdiğinden dolayı, bu yaşam kuvvetini geliştirmek ve korumak için ellerinden geleni yapmayı, Yahudiler üzerine düşen bir yükümlülük haline getirir. Çünkü yaşam kaynağı onun meşruiyetidir, Yahudiliğin varlık sebebidir ve o yaşam kuvvetinin ifade ettiği değerler, birey ve grup olarak Yahudilerin yaşam kalitesinin gelişmesine katkıda buldukları ölçüde değerlendirilir.⁸⁴ Kaplan'a göre, Yahudilik bir dini sistem olarak, Yahudilerin yaşam kaynağı olarak görülüyorsa, bu sistemin varlığını korumanın ve devam ettirmenin yolu grup hayatından geçer. Kaplan'ın işaret ettiği gibi, hayatın içinde "dini" olarak adlandırdığımız fenomenler öncelikle bir sosyal gruba ait kolektif yaşamın ifadesidir. Onun için bir kolektif yaşam, sahip olduğumuz bir dinin öz-bilinci haline geldiğinde, sosyal yaşamın doğal gelişiminde en verimli aşama ortaya çıkar. Dini intibak sorunu bir toplum içinde kendisini inanç, ideal, gelenek ve davranış kalıplarıyla ifade eden psikolojik ve sosyal enerjiyi devam ettirmenin temel unsurudur.⁸⁵ Dolayısıyla Kaplan için kolektif bilinç Yahudi toplumunun en önemli enerji kaynağıdır. Bu enerji kaynağı Yahudi toplumunun özünü oluşturur. Yahudi toplumunun aralıksız devam eden yaşam enerjisi olarak tanımlanabilen kolektif bilinç birçok şekilde güçlendirilip ayakta tutulmalıdır.⁸⁶

Bu anlayışta olan Kaplan için Yahudi grup yaşamının korunması ve gelişmesi Yahudi toplumunda ortaya çıkan sorunların anahtarı haline gelir. Kaplan, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yazdığı yazılarında hem Ortodoks hem de reformist Yahudilerin Yahudi hayatı koruma mücadelesinde başarısız olduklarını düşünür. Ona göre Yahudi Ortodokslar kendilerini modern düşüncenin temel düşüncesinden ve Amerikan hayatından kopardılar. Doğal entegrasyon süreci Yahudi bilincinin gittikçe daha fazla Amerikalılaşması anlamına geliyordu, bu yüzden Ortodoks konsensüs gittikçe insanların gerçek hislerine ve inandıklarına daha fazla uymamaya başlamıştı. Kaplan, Ortodoks Yahudilik tarafından sunulan cevapların geçmiş dönemin ihtiyaçlarını karşılayabildiğini, ancak mevcut ihtiyaçlara cevap veremediğini belirtir. Diğer taraftan Reformist Yahudiler, Yahudi olarak şahsiyetlerini kaybettikleri noktaya bile entegre olmaya çalıştılar. Kaplan için, onların inançlarının muhtevası onları Yahudi olmayanlardan farklı kılmıyordu ve sadece bir inananlar cemaati olmaktan başka, Yahudi topluma bağlılıkları yoktu. Bu durumda, Yahudilere düşen görev, Yahudi toplumunun kimliğini korumak için Yahudi kolektif bilincini güçlendirmektir. Zira bu bilinç güçlendikçe toplum güç kazanır.⁸⁷

⁸³ Kaplan, *Judaism in Transition*, Bloch Publishing Company, New York, 1936, 297.

⁸⁴ Scult, *Judaism Faces*, 152.

⁸⁵ Kaplan, "What Is Judaism?", 316.

⁸⁶ Scult, *Judaism Faces*, 148.

⁸⁷ Scult, *Judaism Faces*, 152.

VI. SONUÇ

Yeniden Yapılanmacı Hareketi'nin kurucusu Kaplan, Amerika'da yaşayan Yahudi toplumun modernite ile Yahudilik dini arasında sıkışıp kaldıklarını, toplumsal bir krizi içinde olduklarını ileri sürmüştür. Ona göre bu krizi aşmanın yolu demokrasi, eşitlik, hukuk ve insan hakları gibi Amerika'nın modern değerleriyle Yahudi toplumunun benimsediği dini değerleri uzlaştırmaktır. Kaplan yaptığı gözlemlerden şu sonuca varır: Modern zamanlarda artık Yahudiler geleneksel dini inançlarıyla çağdaş hayat tarzına ayak uyduramaz, varlıklarını devam ettiremezler. Bu yüzden, ne geleneksel Yahudiliğin Yahudi inançları ve kimliği ile ilgili görüşleri ve bakış açısı çağdaş zamana, durumlara ve şartlara uymakta ne de geleneksel Yahudiliğin birçok ilkesini yok sayarak aşırılığa giden reformist Yahudi anlayışı Yahudi toplumunu mutlu ve memnun etmektedir. Yeni bir anlayış ile Yahudi toplumunun yaşamış olduğu krize çözüm bulmak amacıyla olan Kaplan'ın öncülük ettiği Yeniden Yapılanmacı hareketi Amerika'nın tarihi ve sosyolojik şartları içinde ortaya çıkmıştır. Şüphesiz Kaplan yeni bir Yahudi mezhebi yaratma heves ve arzusuyla ortaya çıkmamıştır. Onun biricik amacı modernite ile gelenek arasında sıkışıp kalan Amerika Yahudilerinin inanç bağlamında bireysel ve toplumsal sorunlarına çözüm getirmektir. Dolayısıyla, bu hareketin modern Yahudi toplumunun ihtiyaçlarından doğduğunu söylemek mümkündür. Amerika'da yaşayan Yahudi toplumunun problemlerine bir çözüm yol ve yöntem arayışında olan Kaplan Yahudiliği gelişen, evrimleşen bir medeniyet olarak görmektedir. Ona göre, Yahudilik, Yahudilerin kültür değeridir; Yahudi dininin bugüne kadar varlığını devam ettirmesinin sebebi ilahi oluşundan değil, kültürel bir değer oluşundanır.

Hem geleneksel din eğitimi hem de çağdaş Amerika eğitimi alan Kaplan'ın fikir ve düşünce dünyasının şekillenmesinde birçok düşünür, filozof, bilim ve fikir adamı vardır. İşte onlardan birisi de Fransız Yahudi sosyolog Durkheim'dir. Durkheim, özellikle toplum, inanç ve din alanları üzerinde yoğun çalışmalar yapmıştır. O dönemin birçok ilim ve fikir adamında olduğu gibi Kaplan da ondan etkilenmiş ve bazı konular da ilham almıştır. Kaplan Durkheim'den esinlendiği başlıca konular, dinin tanımı, fonksiyonu, Tanrı fikrinin ortaya çıkışı, kutsal kavramı ve dini tecrübe içinde görünümü ve en önemlisi de dinin toplum tarafından benimsenme ve yaşanma biçiminden ortaya çıkan kolektif bilinçtir.

Durkheim'in dinin tanımı, işlevi ve niteliği ile ilgili yeni söylemleri, bilhassa toplumun merkezine dini yerleştiren din anlayışı, Kaplan'ın din anlayışının oluşmasında etkileyici bir unsur olmuştur. Ancak şu hususun altını çizmekte fayda vardır: Durkheim, dinin kökeni ve özünü topluma dayandırırken, Kaplan'ın bu görüşü benimsendiğine dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Dini bir toplumsal olgu olarak kabul eden Durkheim'i takip eden Kaplan'a göre de din esasen toplumsal bir fenomendir. Dinin bu özelliğinin altını ısrarla çizen Kaplan'ın amacı, dinin toplumsal işlevini Yahudi toplumuna uygulamaktır. Toplumsal işlevi sayesinde Yahudilik, Yahudi kimliğini güçlendirebilir ve Yahudilerin karakter ve özelliklerini korumada bir güç olarak kullanılabilir. Çünkü din toplumsal bir olgu olarak bireyin inanç, duygu ve düşüncelerine nüfuz edebilir. Din toplumla çok güçlü ve aktif ilişki içindedir. Bu ilişki sayesinde din toplumsal bir olgu haline gelmektedir. Kısacası Kaplan için, dinin Yahudi toplumunun bir ürünü olduğu ileri sürülebilir. Nitekim Kaplan bu temel görüşe dayanarak Yahudiliği, Yahudi toplumunun uzun bir zaman dilimi içinde oluşturdukları bir medeniyet ve kültür ürünü olarak kabul eder. O, dininin toplumsal tezahürü olarak iki temel olgunun varlığını işaret etmektedir. Birincisi Tanrı, diğeri de kutsaldır.

Kaplan Durkheim'in Tanrı anlayışından esinlenerek, Tanrı'yı dini tecrübenin merkezine yerleştirmektedir. Ancak Tanrı anlayışı konusunda bazı noktalarda Durkheim'den farklı düşünür. Kaplan, Durkheim'in Tanrı ile totem arasında kurduğu ilişkiye dayanarak Tanrı kavramını açıklama yoluna gitmez. Ayrıca Tanrı'yı tamamen toplumla özdeşleştirmeye de karşıdır. Kaplan, bütün toplum üyelerinin aynı duygu ve arzu ile bağlandıkları "kolektif Tanrı fikrinden" söz etmektedir. O, inancın temelini "God-idea" dediği "Tanrı-fikri"ni koyar. Kaplan, Tanrı'nın toplum içindeki konumundan yola çıkarak daha doğru ve gerçekçi Tanrı fikrine ulaşabileceğini ileri

sürmektedir. Bu bağlamda o, doğaüstü Tanrı anlayışını ret etmektedir. O'na göre Tanrı, insan ve toplumun içinde her daim mevcut olan içkin bir varlıktır.

Kaplan, Durkheim gibi her dinin özünde kutsal duygusunun yer aldığını savunur. Hatta “kutsal” algısının Tanrı fikrinden de din olgusundan da önce ortaya çıktığını ileri sürer. O, belli nesnelere ve varlıklara, üstünlük atfetme ve onları adeta dokunmaz kılma eğilimiyle ortaya çıkan kutsalın karşılığı olarak “sancta” kelimesini kullanmaktadır. Her dinin “sanct”ları yani kutsal olduğuna inanılan nesnelere ve varlıkları vardır. Durkheim'den farklı olarak, Kaplan, kutsalı tanımlamak için, kutsalın zıddına yani Durkheim'in “profane” diye adlandırdığı din dışı alana girmez. Kaplan'a göre, kutsalın özünde yer alan unsur, toplumun ortak bilincinde ortaya çıkan “yüce değer” olgusudur. Kutsal, bu olguya dayanır ve kutsal alanı somut ve soyut olgulardan oluşabilir. Yani kutsalın tezahürü farklı pratik, ibadet ve ritüeller şeklinde olabilir.

Kaplan'ın Durkheim'den ilham aldığı en önemli hususlardan biri de Durkheim düşüncesinde bir toplumsal güç olarak kabul edilen kolektif bilinç kavramıdır. Kaplan'a göre sosyal bir fenomen olarak din, bütün sosyal gruplarda var olan canlı bir enerji biçimidir. Kolektif bilinç denilen bu toplumsal enerji Yahudi toplumunun yaşam şeklidir. Yahudi toplumunun gelenek, görenek, adet, ibadet, düğün töreni, cenaze merasimi, yemek alışkanlığı, giyim tarzı vb. gibi hayatın tamamını kapsayan davranış ve tutumlar Yahudi toplumunun kolektif bilincidir. Kaplan, bu noktada son derece pragmatist bir tavır takınarak, Yahudi toplumunun kendine has özellikler ve davranış kalıplarıyla varlığını koruması ve devam ettirmesi için kolektif bilincin güçlü ve aktif tutulmasını gerekli görmektedir. Bu bağlamda Kaplan, Yahudiliği yaşatmayı ve korumayı Yahudi toplumuna; Yahudi toplumunun varlığını devam ettirmesini de Yahudilerin kolektif bilincine ve ortak aklına bağlamaktadır. Ona göre kolektif bilinç toplum için en önemli enerji ise, Yahudi toplumunun amacı, yaşayan bu enerjiyi devam ettirmektir. Çünkü Yahudi toplumunun birlik ve beraberliğini sağlayan, diğer toplumsal gruplardan ayıran en önemli özellik Yahudi toplumunun ortak davranış kalıpları olan kolektif bilincidir. Kısaca kolektif bilinç toplumsal farkındalık hali olarak tanımlanabilir. Kaplan'a göre, Yahudi toplumunun bütün kültürel değerleri Yahudilerin kolektif bilincidir. Yahudiler, sadece bu kültürel değerlerin farkındalığında yani kolektif bilinci canlı ve aktif tutarak modernite karşısında ortaya çıkan kimlik krizine çözüm getirebilirler. Amerikan seküler modern hayat tarzı ile Yahudiliğin koyu ilkeleri arasında Yahudilerin yaşadığı inanç ve kimlik krizi Yahudi toplumunun kolektif bilinci sayesinde Yahudiliğin değerleriyle modernizmin değerlerini uzlaştırmaktan geçer. Nitekim bu Yeniden Yapılanmacı Hareketin ortaya çıkış sebebi olarak kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Fuat, “Çevirmenin Önsözü” Emile Durkheim Dini Hayatın İlkel Biçimleri, Ataç Yayınları, İstanbul 2005.
- DINER, Hasia R., The Jews of The United States (1654 To 2000), Univesity of California Press, Berkeley 2004.
- DURKHEIM, Emile, The Elementary Forms of Religious Life, translated and with an Introductinon by Karen E. Fields, The Free Pess, New York 1995.
- , The Rules of Sociolocal Method, trans. W. D. Halls, The Free Press, New York, 1982.
- FIEALS, Karen E., “Religion As Eminenty Social Thing,” Translator's Introduction, The Elementary Forms of the Religious Life, New York 1995.
- GOLDSMITH, Emanuel S., “Mordecai M. Kaplan: His Interpretatio of Judaism”, Dynamic Judaism The Essential Writings of Mordecai M. Kaplan, Edit by Emanuel S. Goldsmith and Mel Scult, The Reconstructionist Press, New York 1991.
- GREENBERG, Gershon, Modern Jewish Thinkers, Academic Studies Press, Brighton 2011.
- HARMAN, Ömer Faruk “Dağ” Mad., DİA, 1993, c. 8.

- KAPLAN, Mordecai Menahem, *Judaism As A Civilization Toward A Reconstruction of American-Jewish Life*, Thomas Yoseloff Press, New York 1934.
- , *Judaism in Transition*, Bloch Publishing Company, New York, 1936.
- , *Communings of the Spirit: The Journals of Mordecai M. Kaplan, Vol. I 1913-1934*, edited by Mel Scult, the Reconstructionist Press, Detroit 2001.
- , *Questions Jews Ask*, Reconstructionist Press, New York 1956.
- , *The Future of The American Jew*, Reconstructionist Press, New York 1981.
- , *The Meaning of God In Modern Jewish Religion*, Wayne State University Press, Detroit 1994.
- , *Judaism Without Supernaturalism*, The Reconstructionist Press, New York 1967
- , "What Is Judaism?", *The Menorah Journal*, Volume I Number 5, December New York 1915.
- , "The Evolution of the Idea of God in Jewish Religion", *The Jewish Quarterly Review*, New Series, Vol. 57, The Seventy-Fifth Anniversary Volume of the Jewish Quarterly Review, 1967.
- KUTSAL KİTAP, *Yeni Yaşam Yayınları*, İstanbul 2001.
- LIBOWITZ, Richard, *Mordecai M. Kaplan and The Development of Reconstructionism*, The Edwin Mellen Press, New York 1983.
- MILLER, W.Watts, "Durkheim, Kant, The Immortal Soul And God", *On Durkheim's Elementary Forms Of Religious Life*, Edited by N.J.Allen, W.S.F.Pickering and W.Watts Millers., Routledge, New York 1998.
- MIRABLE English Dictionary, Mira Publishing Universty College London, İstanbul 2008.
- PICKERING, W.S.F., *Durkheim's Sociology of Religion: Themes and Theories*, Cambridge 2009.
- RAPHAEL, Marc Lee, *Judaism in America*, Columbia University Press, New York 2003.
- SCULT, Mel, *Judaism Faces The Twentieth Century: A Biography of Mordecai M. Kaplan*, Wayne University Press, Detroit 1994.
- , "Kaplan and Ralph Waldo Emerson: A Theology of the Individual", *Jewish Social Studies*, Vol. 12 No. 2, Mordecai Kaplan's "Judaism as a Civilization": Legacy of an American İdea Winter, 2006.
- , "Kaplan and His God: An Ambivalent Relationship", *The Radical American Judaism of Mordecai M. Kaplan*, Indiana University Press, 2013
- SELTZER, Rober M., "Kaplan and Jewish Modernity", *The American Judaism of Mordecai M. Kaplan*, Edited by Emanuel S. Goldsmith, Mel Scult, and Robert Seltzer,(New York 1990.
- STEDMAN, Jones Sue, "The Concept Of Belief In The Elementary Forms", *On Durkheim's Elementary Forms Of Religious Life*, Edited by N.J.Allen, W.S.F.Pickering and W.Watts Millers., Routledge, New York 1998.